

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 338.45.01

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/165-1>**Видобора В. В.**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної економічної теорії
та економічної політики,
Одеський національний економічний університет

Vydobora Volodymyr

Odessa National University of Economics

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ І ПАРАДИГМ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

У статті досліджено основні періоди і характерні особливості теорій і парадигм промислової політики, здійснено систематизацію цих періодів, показано наукові школи і напрями досліджень. Застосовано методи історичної реконструкції й аналітичної інтерпретації під час дослідження розвитку наукових думок українських і зарубіжних учених. Наведено характеристику п'яти основних періодів осмислення промислової політики у підходах науковців, показано вплив політичних та соціально-економічних факторів на формування наукової думки у цій сфері. Обґрунтовано сучасні тенденції у науковому розумінні промислової політики, які базуються на визначенні співвідношення державного впливу та економічних конкурентних тенденцій.

Ключові слова: промислова політика, парадигма, економічна теорія, економічний протекціонізм, економічний лібералізм.

EVOLUTION OF THEORIES AND PARADIGMS OF INDUSTRIAL POLICY

The article examines the main periods and characteristic features of theories and paradigms of industrial policy, systematizes these periods, shows scientific schools and areas of research. The methods of historical reconstruction and analytical interpretation are applied in the study of the development of scientific thoughts of Ukrainian and foreign scientists. The characteristic of five main periods of understanding industrial policy in the approaches of scientists is given, the influence of political and socio-economic factors on the formation of scientific thought in this area is shown. The modern trends in the scientific understanding of industrial policy are substantiated, based on the determination of the ratio of state influence and economic competitive trends. The study of the characteristic features of the evolution of theories and paradigms of industrial policy allows us to state the corresponding laws. The paradigmatic development of the conceptual foundations of industrial policy indicates the presence of corresponding evolutionary stages, including: the formation of the paradigm ideology of industrial policy – the emergence of ideas about the role of the state in the development of industry, state support for the industrial sector; the formation of monopolies, the formation of scientific views on the degree and forms of state influence on industrial politics, the ratio of industry to other sectors and the social environment; the development of scientific doctrines on the globalization of industry, which went beyond the borders of states and their regulatory influence, the formation of cartels and competition in international economic markets, state industrial policy to increase the competitiveness of industry; research on the interdependence of industrial policy and social development, the balance of the industrial sector and its share in the state economy, the formation of direct levers of state influence on industrial policy; crystallization of the directions of protectionism and liberalism in scientific teachings about industrial policy, the formation of other trends that reflect a greater or lesser degree of influence on industry and the economy as a whole.

Keywords: industrial policy, paradigm, economic theory, economic protectionism, economic liberalism.

JEL classification: L52, O25

Постановка проблеми. Наукова проблема промислової політики належить до класичних, які пройшли значний еволюційний шлях і наділені солідним теоретичним багажем проблем економічної науки. Її коріння міститься в перших спробах осмислення процесу і результатів промислової революції кінця XVIII – початку XIX століть. Проте в Україні промислова політика як окремий напрям наукових досліджень чітко закріпилася в економічній теорії на рубежі XIX і XX століть. Українські і зарубіжні вчені приділили значну увагу особливостям промислової політики

як складової частини економічної політики загалом. Зокрема, свого часу М.І. Туган-Барановський визначив економічну політику як практичну політичну економію. Політекономію як інтегральне поняття, яке включає на початку XX століття все різноманіття економічних наук, М.І. Туган-Барановський [1, с. 50] класифікував як теоретичну та практичну частини. За поглядами вказаного вченого, політична економія як наука про народне господарство має багатющу історію, але на всіх етапах вона й економічна політика невіддільні одна від одної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна теорія демонструє суттєвий дослідницький інтерес до проблеми ідеологічного контенту теорій і парадигм промислової політики, що виражено у роботах таких учених, як В.М. Геєць, В.Г. Герасимчук, М.І. Зверяков, Т.М. Мельник, Л.П. Кудирко, В.С. Поліванов, В.А. Романенко, К.А. Скорік, В.В. Хрустальова та інших, де відображені наукові течії щодо теоретичного розуміння промислової політики. Водночас недостатньо дослідженою проблемою слід констатувати періодизацію та характерні особливості періодів парадигматизації теоретичних основ промислової політики, що потребує систематизації, аналізу і вивчення з урахуванням сучасних наукових тенденцій осмислення теорії досліджуваного економічного феномену.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження еволюційних етапів наукових теорій і розвитку парадигмальних основ розуміння промислової політики у наукових доробках українських і зарубіжних учених. Завданням статті є виділення і характеристика періодів еволюції теорій і парадигм промислової політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Парадигмальна генеза наукової думки про промислову політику наприкінці XIX – початку XX століття формувалася під впливом глобальних економічних факторів. Як слушно зауважує В.А. Романенко [2, с. 98], початок XX століття ознаменувався низкою важливих подій: відбувся перехід капіталізму на монополістичну стадію і зросла роль науки, яка внаслідок науково-технічної революції стала важливим фактором виробництва, відбулася також адміністративна революція, яка змінила роль держави в економіці. Як стверджував вже згадуваний вище М.І. Туган-Барановський, «сучасна держава не боїться діяльно вмішуватися в господарське життя, і вона має цілковиту змогу усувати шкідливий вплив капіталістичних організацій різного роду... Але ставити своїм завданням не допускати самого виникнення картелів – це значить не розуміти законів капіталістичного розвитку» [3, с. 140]. Схожу думку щодо ролі крупного капіталу висловлює Й. Шумпетер: «Як тільки ми подивимося на показники виробництва окремих товарів, то з'ясується, що найбільшого прогресу добилися не фірми, що працюють в умовах порівняно вільної конкуренції, а саме крупні концерни, які до того ж сприяли прогресу в конкурентному секторі» [4, с. 125].

У період рубежу позаминулого і минулого століть починається обстоювання тверджень про необхідність комплексного державного управління промисловою сферою, де держава починає на себе перебирати роль стратегічного регулятора і таким чином забезпечувати промисловість від руйнівних наслідків монополізму та світової економічної кризи.

Варто зазначити, що у цей час загальна парадигмальна тенденція формувалася на прогностичному баченні галопуючих темпів розвитку промисловості, що породило оптимістичний і песимістичний сценарії прогнозу розвитку промислової політики. Так, підтримуємо думку В.В. Хрустальової про те, що у той період під впливом руйнування старої системи умов і факторів відбувся злам поглядів на існуючі економічні умови та реалії соціально-економічного стану, що визначають формування оптимістичного чи песиміс-

тичного поглядів на подальший економічний розвиток [5, с. 112]. Традиції економічного оптимізму були закладені ще у працях Адама Сміта. Його теоретичні нароби базуються на вірі у гармонію та пронизують оптимізмом всю його економічну концепцію. Це проявляється і у поглядах на перспективи економічного зростання та накопичення капіталу, а також і на відносини між класами. А. Сміт розглядав працю як єдине джерело багатства нації, що є свідчить про зростання добробуту у будь-якій країні. У своїй книзі «Дослідження про природу та причини багатства народів» в якості предмета вивчення політичної економії А. Сміт назвав проблему економічного розвитку суспільства та підвищення його добробуту. Як зазначав М. Кондратьєв, «вся класична праця Сміта про багатство народів написана під кутом зору, які умови та яким чином ведуть людей до найбільшого добробуту, як він його розумів» [6, с. 243].

Протилежний табір наукового осмислення траєкторії розвитку промислової політики того періоду (кінець XVIII – початок XIX ст.) представлений баченням Т. Мальтуса, який був стурбований, що робітники занадто розмножуються, а Д. Рікардо турбувався, що землевласники поглинуть національний продукт. К. Маркс був стурбований з приводу того, що власники капіталу здійснюють відчайдушну спробу його поглинути [7, с. 156].

З цього приводу вчені справедливо констатують [8, с. 7], що в межах різних економічних шкіл (зокрема, історичної, кейнсіанської, неокласичної та інституціональної) склалися різні, а часом і протилежні погляди на роль держави у здійсненні промислової політики. З історії економічної думки відомо, що пошук виходу зі стану технічної відсталості країни дав змогу німецькому економісту, видатному представникові історичної школи Ф. Лісту на початку XIX ст. сформулювати основні принципи проведення промислової політики. Він вважав, що нерозвиненість національної промисловості небезпечна і згубна для національної економіки, і стверджував, що відсутність розвиненої промисловості веде «до національної слабкості: матеріальної, розумової і політичної» [9, с. 39]. У цьому контексті справедливо висловився М. Портер, який, досліджуючи конкурентні переваги окремих країн, зазначав, що «національне процвітання не успадковується – воно створюється, національне процвітання не виростає просто з природних ресурсів, наявної робочої сили, процентних ставок або купівельної сили національної валюти, як це наполегливо стверджується в класичній економіці. Конкурентоспроможність нації залежить від здатності її промисловості вводити нововведення і модернізуватися» [10, с. 362].

Еволюція парадигмальних доктрин потребує також звернення до достатньо своєрідного бачення місії промислової політики в економіці, що панувала у більшовицькій ідеології. Найбільш ґрунтовно із зарубіжних дослідників спробував розібратися в установках промислової політики більшовицького режиму англійський історик Е.Х. Карр. Не заперечуючи, що марксистська економічна доктрина розглядала ринок і приватну власність як джерела нерівності і відчуження, які можна було знищити лише шляхом скасування приватної власності, Е.Х. Карр хоча і

припускав, що «контроль над промисловістю мав би самим природним чином перейти в руки робітників, які діяли б від свого імені і в своїх же власних інтересах», але з цього робив висновок, що «широка націоналізація промисловості була, таким чином, частиною первісної більшовицької програми» [11, с. 448]. Водночас А.В. Бакунін, розглядаючи це питання з позиції концепції радянського тоталітаризму, вважав, що кожна дія більшовиків після їх приходу до влади носила доктринальний характер, зумовлений фундаментальними ідеологічними константами [12, с. 39].

На початку 20-х років у економічній літературі республік СРСР була визначена субординація понять «політична економія» й «економічна політика», а також визначено похідний від останньої характер промислової політики. У 1930-ті роки курс економічної політики читався в вищих СРСР, а курс політичної економії обмежувався лише межами капіталізму. Виходили дослідження монографічного характеру, присвячені економічній політиці, наприклад у 1936 р. вийшла у світ книга Д.І. Черномордик «Економічна політика СРСР», де аналізувався переважно досвід управління народним господарством [13, с. 384]. Ідеологічний характер розуміння промислової політики у доктринах більшовицьких дослідників зберігався у своїй непримиренній класовій парадигмальній формі першу половину ХХ століття.

Основою цієї парадигми було бачення радянських економістів-класиків, що відображало підкорення промислової політики не законам ринку, а потребам соціального забезпечення верств населення. Приміром, у міжвоєнний період Я.С. Розенфельд [14] вважав, що промислова політика повинна будуватися з урахуванням основного економічного закону соціалізму, що передбачає пропорційний розвиток всіх галузей економіки для підвищення матеріального добробуту радянських людей.

Період після Другої світової війни визначився розвитком нових теорій у сфері промислової політики. Кен Уорвік характеризує фазу розвитку післявоєнного мислення про промислову політику як традиційну теорію щодо промисловості, а потім ближче до ринково-регулюючої, що далі перетворюється в неокласичну теорію. Потім це розширюється, визнаючи роль держави та влади у створенні систем, будівництві інституцій та сприянні координації. У світовій практиці різні автори залежно від умов пропонували відмінні способи регулювання промисловості [15, с. 18]. Два полюси підходів до промислової політики – ліберальних (неоліберальних) і кейнсіанських (структуралістів). Кейнсіанський структуралістський погляд заснований на вірі у спроможність урядів здійснювати ефективні втручання, поліпшити владні спроможності у сфері промислової політики. Ліберальне вчення було майже скрізь відхилено відразу після Другої світової війни. Держави по всьому світу провадили економічну політику і здійснювали активну й селективну промислову політику, держава часто ставала виробником для реконструкції промислової системи та економіки. А вже з кінця 1970-х і 1980-х років інтервенціонізм стали критикувати через неефективність та промислові лоббі [16, с. 21].

Ще В.Е. Такакс на початку 1980-х рр зазначав, що у цей період під час вироблення протекціоністських

заходів до уваги брався реальний стан національної економіки у зв'язку з тим, що від цього залежить використання урядом певного набору інструментів та ресурсів [17, с. 690]. У доктринах дослідників зазначається, що завдяки вищому потенціалу економічно розвинені країни захищають власні інтереси на внутрішньому і світовому ринках, використовуючи так званий випереджаючий протекціонізм. Це означає, що таким чином досягається безперервність економічного розвитку щоразу на новому виткові з урахуванням досягнень національного та світового науково-технічного прогресу та збереження домінуючого стану не тільки на ринках, а й загалом у світі. Крім того, розвинені країни, вимагаючи слідувати принципам лібералізму, захищають власний ринок заходами, що фактично суперечать задекларованим цілям глобалізованої економіки, тому що запроваджують високі митні збори, недосяжні для решти світу технічні вимоги, державне субсидування сільськогосподарських виробників та інших галузей, чия діяльність є складовою частиною забезпечення високого рівня національної безпеки в широкому розумінні цих слів, а також витрачають значні кошти для підтримки власних експортерів [18, с. 99].

Так, Т. Гордеева з посиланням на М. Джонсона такий протекціонізм ідентифікує як прямий, коли фіксуються зловживання державними процедурами закупівлі, розробленими для захисту національних виробників від іноземної конкуренції, або прихований, що характеризується зловживанням національними стандартами або дискримінаційним застосуванням національного оподаткування для зниження конкурентоспроможності імпортованих товарів порівняно з вітчизняними [19, с. 116].

Нині дослідниками спостерігається наявність проблематики відродження протекціоністських засад сучасного макрорегулювання через імпортозаміщення, що знаходить своє відображення в теоретичних та прикладних дослідженнях у кількох аспектах: по-перше, йдеться про розроблення альтернативних стратегій економічного розвитку для країн, що були глибоко інтегровані в систему міжнародного поділу праці та наразі перебувають під санкціями з боку країн світової спільноти (РФ, Венесуела); по-друге, в умовах посилення новітнього глобального суспільного тренду на непротекціоністські заходи захисту національного виробника та подолання ризиків високого рівня імпортозалежності національного виробництва та споживання (США, КНР); по-третє, створення умов для модернізації зовнішньоекономічної стратегії держави із посиленням акцентів на внутрішніх рушіях та дже-релах економічного зростання (КНР) [20, с. 66].

Водночас слід зазначити, що на протигагу структуралістському протекціонізму економічний лібералізм виник на початку у наукових вченнях, а не у практичній промисловій політиці держав. Цей напрям почав свій розвиток завдяки зусиллям Д. Рікардо та інших «філософських радикалів», які розвивали ідеї А. Сміта та відстоювали свободу торгівлі та скасування протекціоністських обмежень. В кінці ХІХ – на початку ХХ століття етап класичного лібералізму змінився етапом переважання національних інтересів. В середині 70-х років ХХ століття кейнсіанська політика стимулювання попиту поступилась ліберальній політиці з боку пропозиції (рейганоміка і тетчеризм

були головним її втіленням). Після краху соціалістичної моделі у Східній Європі здавалось, що ліберальні ідеї остаточно перемогли. Однак у подальшому неолібералізм став головним об'єктом критики антиглобалістів і противників «Вашингтонського консенсусу». В останній час у суспільній думці домінує явний або прихований антагонізм щодо лібералізму. Ця обставина зумовлює великі коливання щодо ставлення суспільства до економічного лібералізму. Це має привести до висновку, що суспільство далеко не завжди вважало його природною, очевидно оптимальною системою економічної політики. Емпіричні дослідження свідчать, що ліберальні погляди пов'язані з високим рівнем освіти, що цілком обґрунтовано: патерналізм більш зрозумілий, а для прийняття лібералізму потрібні певні інтелектуальні зусилля. Проте дослідники справедливо зазначають, що ліберальні реформи, більш або менш успішні спроби проведення яких робилися в країнах Центральної та Східної Європи, мали яскраво виражений патерналістський характер [21, с. 96].

У процесі еволюції економічної парадигми сформувалися різновиди лібералізму: анархокапіталізм, лібертаріанство, минархізм, неолібералізм тощо. З позицій реальності зрозуміло, що усі де-юре визнані 197 країн світу ні теоретично, ні практично не можуть домінувати на ринках. У провідних економічних країнах, приміром у ФРН, не випускають із поля зору особливості ліберальної реформи, яку свого часу втілював Л. Ерхард. Його реформи опиралися на фінансову підтримку Західної Німеччини з боку США за планом Маршалла. Критикуючи «дирижізм» і «рабів планування», Л. Ерхард тим не менше підтримував «Закон проти довільного завищення цін», «обґрунтований рівень цін» на низку товарів, який, до речі, встановлювалися шляхом математичних розрахунків, а не за законом попиту і пропозиції. Розробленим планом прогнозом розвитку економіки ФРН передбачалося відновлення і подальший розвиток найважливіших галузей промисловості. Низка заходів спрямовувалася на зниження імпорту «до політично допустимих розмірів» [22, с. 82].

На нинішньому етапі як міждержавної взаємодії, як влучно зазначає О. Довгаль [23, с. 132], так і власне місцевої організації економічного життя «чистий лібералізм» і «чистий протекціонізм» відсутній. Варто підкреслити істотну різницю: якщо в суто теоретичному значенні ці дефініції можна назвати принципами реалізації економічної політики, то з точки зору практики сьогодні вони є лише різними напрямками в площині регулювання взаємодії або конкуренції національної економіки у межах дво- або багатосторонніх взаємодій. Досвід розвинених і самодостатніх економік свідчить, що наявна тенденція до відкритості на засадах переваги вітчизняного законодавства, в яке імплементуються норми, вироблені під егідою міжнародних фінансових та економічних інститутів [18, с. 99].

Сучасний етап розвитку економічної науки як в Україні, так і у провідних країнах світу засвідчує трансформацію теорій і парадигм з урахуванням відходу від звужених економічних ідеологій. З урахуванням генези і сучасних науково-теоретичних концепцій промислової політики вбачається як комплекс

організаційно-правових та фінансово-економічних взаємовідносин між державними органами влади та інституційними промисловими суб'єктами, які урегульовуються законодавчими й підзаконними нормативно-правовими актами та спрямовані на підвищення конкурентоспроможності промислової продукції, рентабельності промислових підприємств та інноваційного розвитку промислової інфраструктури на загальнодержавному, регіональному й галузевому рівнях [24, с. 37].

Висновки із цього дослідження і далі перспективи в цьому напрямі. Таким чином, дослідження характерних особливостей еволюції теорій і парадигм промислової політики дає можливість констатувати відповідні закономірності. Парадигмальний розвиток концептуальних основ промислової політики засвідчує наявність відповідних еволюційних етапів, зокрема:

1) становлення парадигмальної ідеології промислової політики – зародження ідей про роль держави у розвитку промисловості, державна підтримка промислового сектору, формування монополій (промислова революція кінця XVIII – перша половина XIX століття, А. Сміт, Ф. Ліст та інші);

2) формування наукових поглядів на ступінь і форми впливу держави на промислову політику, співвідношення промисловості з іншими галузями та соціальним середовищем (перша половина – кінець XIX ст., Д. Рікардо, Т. Мальтус, К. Маркс тощо);

3) розвиток наукових вчень про глобалізацію промисловості, що виходила поза межі держав та їх регуляторного впливу, формування картелів та конкуренції на міжнародних економічних ринках, державну промислову політику щодо підвищення конкурентоздатності промисловості (початок XX ст., М.І. Туган-Барановський, Й.А. Шумпетер та інші);

4) дослідження взаємозалежності промислової політики і соціального розвитку, балансу промислового сектору та його питомої ваги у економіці держави, формування прямих важелів державного впливу на промислову політику (перша половина – середина XX ст., Я.С. Розенфельд, А.В. Бакунін, Д.І. Черномордик та інші);

5) кристалізація напрямів протекціонізму та лібералізму у наукових вченнях про промислову політику, формування монітаризму і кейнсіанства та інших течій, котрі відображають більший чи менший ступінь впливу на промисловість і економіку загалом (середина – друга половина XX ст., Дж. Кейнс, К. Уорвік, В. Такакс, Л. Ерхард тощо).

Парадигмальні характеристики зазначених історичних віх генези теорій промислової політики на сучасному етапі набули нових гібридизованих форм, у контенті яких протекціоністські і ліберальні підходи презентуються у змішаних формах розуміння співвідношення державного впливу та економічних конкурентних тенденцій на промислову політику. У цьому контексті перспективою подальших досліджень вбачаємо зосередження наукового пошуку на специфіці державного регулювання промислової політики в умовах глобалізованих ринків постіндустріального суспільства, а також тенденцій, що призводять до обмеження комунікативних процесів руху капіталів, засобів виробництва і робочої сили в умовах пандемічних загроз.

Список використаних джерел:

1. Туган-Барановский М.И. Избранные произведения Т. 2. Донецк, 2004. 684 с.
2. Романенко В.А. Чинники формування парадигми в економічній науці (історія і сучасність). *Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у XXI ст.: перспективи нової парадигми* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 трав. 2019 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 97–100.
3. Туган-Барановський М.І. Політична економія. Курс популярний. Київ : Наукова Думка, 1994. 261 с.
4. Шумпетер Й.А. Капіталізм, Соціалізм і Демократія: пер. с англ. / предис. и общ. ред. В.С. Автономова. Москва : Экономика, 1995. 540 с.
5. Хрустальова В.В. Проблеми песимізму та оптимізму у економічній думці: ретроспективний погляд. *Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у XXI ст.: перспективи нової парадигми* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 трав. 2019 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 110–115.
6. Кондратьев Н.Д. Избранные сочинения. Москва : Экономика, 1993. 543 с.
7. Макклоски Д.Н. Измеренный, безмерный, преувеличенный и безосновательный пессимизм. *Экономическая политика*. 2016. Т. 11. № 4. С. 153–195.
8. Зверьяков М.И. Промышленная политика и механизм ее реализации. *Научный журнал “Экономика Украины”*. 2016. № 6(647). С. 3–18.
9. Лист Ф. Национальная система политической экономии. Москва : Европа, 2005. 451 с.
10. Портер М. Конкуренция. Москва : Издательский дом “Вильямс”, 2005. 495 с.
11. Карр Э. История Советской России: в 14 т. Москва, 1990. Кн. 1. Т. 2. 771 с.
12. Бакунин А.В. Советский тоталитаризм: генезис, эволюция, крушение. Екатеринбург, 1993. 110 с.
13. Черномордик Д.И. Экономическая политика СССР. Москва; Ленинград : Гос. соц.-экон. изд-во, 1936. 383 с.
14. Розенфельд Я.С. Промышленная политика СССР (1917–1925). Москва : Плановое хозяйство, 1926. 289 с.
15. Warwick K. (2013). Beyond Industrial Policy: Emerging Issues and New Trends. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, no. 2, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5k4869clw0xp-en>
16. Скорік К.А. Сучасні теорії та концепції промислової політики в західній науковій літературі. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 2(60). С. 19–28.
17. Takacs W.E. Pressures for protectionism: An empirical analysis. *Economic Inquiry*. 1981. 19(4). P. 687–693.
18. Панченко В. Від протекціонізму до неопротекціонізму: нові виміри ліберального регулювання. *Міжнародна економічна політика*. 2017. № 2. С. 95–117.
19. Гордєєва Т. Міжнародні торговельні суперечки у сучасній регулятивній парадигмі. *Міжнародна економічна політика*. 2013. № 2(19). С. 101–125.
20. Мельник Т.М., Кудирко Л.П. Ренесанс парадигми протекціонізму в стратегіях імпортозаміщення. *Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у XXI ст.: перспективи нової парадигми* : матеріали Все укр. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 трав. 2019 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 66–70.
21. Поліванов В.Є. Патерналізм та лібералізм у новій парадигмі економічної системи. *Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у XXI ст.: перспективи нової парадигми* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 трав. 2019 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 93–97.
22. Герасимчук В.Г. Доктринальні основи світової торгівлі продукцією промисловості: протекціонізм і фритредерство. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»* : збірник наукових праць. 2016. № 13. С. 79–85.
23. Довгаль О.А. Діалектика протекціонізму і лібералізму у зовнішньоекономічній політиці. *Економіка розвитку*. Харків : ХНЕУ, 2004. № 4(32). С. 31–35.
24. Видобора В.В. Науково-теоретичні засади промислової політики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2020. Випуск 45. С. 35–39.

References:

1. Tugan-Baranovskiy M.I. (2004) Izbrannyye proizvedeniya T. 2 [Selected works, vol. 2]. Donetsk: DoNNUET. (in Russian)
2. Romanenko V.A. (2019) Chynnyky formuvannya paradyhmy v ekonomichnii nauksi (istoriia i suchasnist) [Factors of paradigm formation in economic science (history and modernity)] Proceedings of the *Teoretyko-metodolohichni transformatsii ekonomichnoi nauky u XXI st.: perspektyvy novoi paradyhmy* (Ukraine, Kyiv, 28-29, May 2019) (eds. Romanenko V.A.), Kyiv: Teoretyko-metodolohichni transformatsii ekonomichnoi nauky u XXI st., pp. 97–100.
3. Tugan-Baranovskiy M.I. (1994) *Politychna ekonomii. Kurs populiarnyi* [The political economy. The popular course]. Kyiv: Naukova Dumka. (in Ukrainian)
4. Shumpeter Y.A. (1995) Kapitalizm, Sotsializm i Demokratiya [Capitalism, Socialism and Democracy]. Moskva: Ekonomika. (in Russian)
5. Khrustalova V.V. (2019) Problemy pesymizmu ta optymizmu u ekonomichnii dumtsi: retrospektyvnyi pohliad [Problems of pessimism and optimism in economic thought: a retrospective view] Proceedings of the *Teoretyko-metodolohichni transformatsii ekonomichnoi nauky u XXI st.: perspektyvy novoi paradyhmy* (Ukraine, Kyiv, 28-29, May 2019) (eds. Khrustalova V.V.), Kyiv: Teoretyko-metodolohichni transformatsii ekonomichnoi nauky u XXI st., pp. 110–115.
6. Kondrat'yev N.D. (1993) Izbrannyye sochineniya [Selected works]. Moskva: Ekonomika. (in Russian)
7. Makkloski D.N. (2016) Izmerenny, bezmernyy, preuvelichenny i bezosnovatel'nyy pessimizm [Measured, unmeasured, mis-measured and unjustified pessimism]. *Ekonomicheskaya politika*, vol. 11, no. 4, pp. 153–195.
8. Zveryakov M.I. (2016) Promyshlennaya politika i mekhanizmy yeye realizatsii [Industrial policy and the mechanism of its implementation]. *Nauchnyy zhurnal «Ekonomika Ukrainy»*, no. 6(647), pp. 3 – 18.
9. List F. (2005) Natsional'naya sistema politicheskoy ekonomii [National system of political economy]. Moskva: Yevropa. (in Russian)
10. Porter M. (2005) Konkurentsya [Competition]. Moskva: Izdatel'skiy dom «Vil'yams». (in Russian)
11. Karr E. (1990) Istoriya Sovetskoy Rossii [History of Soviet Russia]. Moskva: Progress. (in Russian)
12. Bakunin A.V. (1993) Sovetskiy totalitarizm: genezis, evolyutsiya, krusheniye [Soviet totalitarianism: genesis, evolution, downfall]. Yekaterinburg. (in Russian)

13. Chernomordik D.I. (1936) Ekonomicheskaya politika SSSR [Economic policy of the USSR]. Moskva: Gos. sots.-ekon. izd-vo. (in Russian)
14. Rozenfel'd Y.S. (1926) Promyshlennaya politika SSSR (1917–1925) [Industrial policy of the USSR (1917–1925)]. Moskva: Planovoye khozyaystvo. (in Russian)
15. Warwick K. (2013) Beyond Industrial Policy: Emerging Issues and New Trends. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, no. 2, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5k4869clw0xp-en>
16. Skorik K.A. (2020) Suchasni teorii ta kontseptsii promyslovoi polityky v zakhidni naukovi literaturi [Modern theories and concepts of industrial policy in Western scientific literature]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2(60), pp. 19–28.
17. Takacs W.E. (1981) Pressures for protectionism: An empirical analysis. *Economic Inquiry*, no. 19(4), pp. 687–693.
18. Panchenko V. (2017) Vid protektsionizmu do neoprotektsionizmu: novi vymiry liberalnoho rehuliuвання [From protectionism to neo-protectionism: new dimensions of liberal regulation]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, no. 2, pp. 95–117.
19. Hordieieva T. (2013) Mizhnarodni torhovelni superechky u suchasni rehuliatyvni paradymy [International trade disputes in the modern regulatory paradigm]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, no. 2(19), pp. 101–125.
20. Melnyk T.M., Kudyрко L.P. (2019) Renesans paradymy protektsionizmu v stratehiakh importozamishchennia [The renaissance of the protectionism paradigm in import substitution strategies]. Proceedings of the *Teoretyko-metodolohichni transformatsii ekonomichnoi nauky u XXI st.: perspektyvy novoi paradymy* (Ukraine, Kyiv, 28-29, May 2019) (eds. Melnyk T.M., Kudyрко L.P.), Kyiv: Teoretyko-metodolohichni transformatsii ekonomichnoi nauky u XXI st., pp. 66–70.
21. Polivanov V.Ye. (2019) Paternalizm ta liberalizm u novii paradymy ekonomichnoi systemy [Paternalism and liberalism in the new paradigm of the economic system] Proceedings of the *Teoretyko-metodolohichni transformatsii ekonomichnoi nauky u XXI st.: perspektyvy novoi paradymy* (Ukraine, Kyiv, 28-29, May 2019) (eds. Polivanov V.Ye.), Kyiv: Teoretyko-metodolohichni transformatsii ekonomichnoi nauky u XXI st., pp. 93–97.
22. Herasymchuk V.H. (2016) Doktrynalni osnovy svitovoi torhivli produktsiiei promyslovosti: protektsionizm i frytrederstvo [Doctrinal foundations of world trade in industrial products: protectionism and free trade]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI»: zbirnyk naukovykh prats*, no. 13, pp. 79–85.
23. Dovhal O.A. (2004) Dialektyka protektsionizmu i liberalizmu u zovnishnoekonomichni politytsi [Dialectics of protectionism and liberalism in foreign economic policy]. *Ekonomika rozvytku*, no. 4(32), pp. 31–35.
24. Vydobora V.V. (2020) Naukovo-teoretychni zasady promyslovoi polityky [Scientific and theoretical fundamentals of industrial policy]. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, no. 45, pp. 35–39.